

Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO)

Advies over een indicatorenset voor duurzame ontwikkeling op Belgisch niveau

- Op eigen initiatief
- voorbereid door de werkgroep *wetenschappelijk onderzoek*
- goedgekeurd door de algemene vergadering op 28 september 2007 (zie bijlage)¹
- de originele taal van dit advies is het Frans

1. Samenvatting en context	3
Samenvattende tabel	4
2. Gebruikte methodologie	6
3. Doelstellingen en criteria die de lijst en/of de indicatoren van de lijst zouden moeten respecteren	8
3.1. DE DOELSTELLINGEN	8
3.2. DE CRITERIA	8
4. Voorstelling van een lijst van indicatoren van duurzame ontwikkeling	10
TIEN THEMA'S VOOR EEN LIJST MET INDICATOREN VAN DUURZAME ONTWIKKELING	10
THEMA 1: ECONOMISCHE ONTWIKKELING	10
THEMA 2 : ARMOEDE EN SOCIALE COHESIE	11
THEMA 3 : DEMOGRAFISCHE VERANDERING	12
THEMA 4 : VOLKSGEZONDHEID EN MAATSCHAPPELIJKE GEZONDHEID	13
THEMA 5 : KLIMAATVERANDERING EN ENERGIE	13
THEMA 6 : PRODUCTIE- EN CONSUMPTIEWIJZEN	13
THEMA 7 : BEHEER VAN DE NATUURLIJKE RIJKDOMMEN	14
THEMA 8 : DUURZAAM TRANSPORT.	15
THEMA 9 : "GOOD GOVERNANCE"	16
THEMA 10 : MONDIAAL PARTNERSCHAP	16
bijlage Voorbereidende vergaderingen voor dit advies	ERROR!
BOOKMARK NOT DEFINED.	
Personen die aan de voorbereiding van dit advies hebben meegewerkt	ERROR!
BOOKMARK NOT DEFINED.	

¹ Met uitzondering van Jean-Pascal van Ypersele (vertegenwoordiger van de wetenschappelijke milieus) die heeft tegengestemd.

1. Samenvatting en context

- [1] De FRDO heeft in meerdere adviezen² reeds nadrukkelijk gewezen op de noodzaak om in België een beperkte nationale lijst van indicatoren van duurzame ontwikkeling uit te werken, die een nuttig instrument kan vormen voor het uitwerken van een nationale strategie voor duurzame ontwikkeling, en om de prioriteiten erin te identificeren.
- [2] De FRDO vond het dan ook nuttig om denkwerk te verrichten rond het uitwerken van een lijst van indicatoren van duurzame ontwikkeling. Dit werk is bedoeld om aan de overheid te tonen hoe de maatschappelijke actoren indicatoren voor duurzame ontwikkeling zien, meerbepaald hoe zij een lijst van sleutelindicatoren zien over de stand van zaken van duurzame ontwikkeling in België.
- [3] De discussies in de FRDO hebben geleid tot een lijst van indicatoren die is opgebouwd rond tien thema's en drie niveaus: dertien sleutelindicatoren, aangevuld met verduidelijkende indicatoren en aanvullende indicatoren (zie de samenvattende tabel op volgende pagina). De FRDO benadrukt dat het hier om een verkennend werk gaat: de voorgestelde lijst is dus geenszins definitief, maar een eerste voorstel dat de raad nog in latere bewerkingen zal verfijnen. Bovendien moeten bepaalde indicatoren nog worden ontwikkeld of verbeterd.
- [4] De FRDO benadrukt dat deze lijst in zijn geheel moet worden bekeken om de stand van zaken van duurzame ontwikkeling in België te kunnen meten.
- [5] De FRDO hoopt dat dit advies kan leiden tot een vernieuwde dynamiek voor de uitwerking van een nationale strategie voor duurzame ontwikkeling.
- [6] Omdat de FRDO van mening is dat de lijst met indicatoren in een nationaal proces moet worden geïntegreerd, heeft hij ook de Gewesten en de Gemeenschappen bij deze gesprekken³ willen betrekken.
- [7] De FRDO verklaart zich in elk geval bereid om actief deel te nemen aan het samenstellen van een lijst van indicatoren van duurzame ontwikkeling die wordt opgesteld tijdens de uitwerking van een nationale strategie voor duurzame ontwikkeling.

---

² Zie in het bijzonder het advies van 19 februari 2004 inzake de participatieve samenstelling van een boordtabel voor duurzame ontwikkeling voor België (2004a01) en het advies van 16 april 2002 over de indicatoren van duurzame ontwikkeling (2002a03).

³ Werden uitgenodigd om de situatie in de Gewesten en de Gemeenschappen te komen schetsen: M. Peter De Smedt, (Studiedienst van de Vlaamse Regering), M. Marc Installé (*Conseil économique et social de la Région wallonne*), Mevr. Juliette De Villers en Mevr. Annick Meurrens (*Institut bruxellois pour la Gestion de l'Environnement*, IBGE).

Samenvattende tabel

THEMA	Sleutelindicator	Verklarende indicatoren	Aanvullende indicatoren
1. Economische ontwikkeling	<p>Reëel BBP per capita (in reële termen en koopkrachtpariteit)</p> <p>Totale factorproductiviteit</p> <p>Graad van ondernemerschap (innoverende ondernemingen)</p>	Tewerkstellingsgraad	<p>Aantal octrooien per miljoen inwoners</p> <p>Aantal hoger gediplomeerden</p> <p>Percentage arbeiders die een vorming volgen</p>
2. Armoede en sociale cohesie	<p>Armoederisico na sociale overdrachten</p> <p>Langdurige werkloosheid</p>	Gini-indicatoren voor en na de sociale overdrachten	<p>Jongeren die voortijdig de school hebben verlaten</p> <p><i>Indicator van gelijkheid van kansen (te ontwikkelen)</i></p> <p><i>indicator van sociale cohesie (te ontwikkelen)</i></p>
3. Demografische verandering	Afhankelijkheidspercentage van bejaarden	Vruchtbaarheidsgraad Migratiesaldo	
4. Volksgezondheid en maatschappelijke gezondheid	Levensverwachting in goede gezondheid		<p>Aantal zelfmoorden per jaar</p> <p>Aantal verkeersdoden per jaar</p>
5. Klimaatverandering en energie	Uitstoot van broeikasgassen	Absoluut energieverbruik	
6. Productie- en consumptiepatronen	<i>Index van de grondstoffenstroom (te ontwikkelen)</i>		<p>Volume van huishoudelijk afval en recyclagepercentage van dit afval</p>
7. Beheer van natuurlijke rijkdommen	Biodiversiteitsindex	Indicator van de "versnippering" van het grondgebied <i>(te ontwikkelen)</i>	Biotische index
8. Duurzaam transport	Indicator van verzadiging van transportnetwerken		<p>Modale spreiding van de transportmiddelen</p> <p>Toegankelijkheid van openbaar vervoer</p>
9. Goed bestuur	Ratio openbare schuld/BBP⁴		

⁴ Zie voetnoot 21.

10. Mondiaal partnerschap	Percentage ontwikkelingshulp van het BNP Een indicator verbonden met globalisering (te ontwikkelen)		
---------------------------	--	--	--

2. Gebruikte methodologie

- [8] De FRDO stond er op om een beperkte lijst van indicatoren samen te stellen die de grote lijnen van de toestand van duurzame ontwikkeling in België weergeven en die zowel bedoeld zijn voor politici als voor een breed publiek. In België bestaan er verschillende indicatorenlijsten die tegelijk verschillende finaliteiten en verschillende doelgroepen hebben, zoals deze van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven⁵ of het Planbureau (in het bijzonder de Task Force duurzame ontwikkeling)⁶.
- [9] De FRDO heeft zich in dit advies geconcentreerd op de indicatoren die Belgische situatie voor meerdere thema's beschrijven. Het gaat hier om toestandsindicatoren. Met elke indicator zou men voor een gegeven thema het bestaan van een probleem moeten kunnen aantonen. Alle indicatoren samen vormen een lijst die een globaal beeld zou moeten schetsen van de stand van zaken in België inzake duurzame ontwikkeling. In dit advies werden geen indicatoren ontwikkeld die de middelen en het beleid beschrijven waarmee deze doelstellingen van duurzame ontwikkeling kunnen worden bereikt. De FRDO heeft zich immers willen richten op toestandsindicatoren.
- [10] Voor het kiezen van de indicatoren voor deze lijst leek het gerechtvaardigd om te vertrekken vanuit het werk dat op Europees niveau wordt gedaan. Daarbij diende er op gelet dat de lijst beantwoordt aan de Belgische specificiteiten en dat hij evenwichtig verdeeld is wat betreft de verschillende dimensies van duurzame ontwikkeling.
- [11] Vanuit een pragmatische houding nam de FRDO twee lijsten als uitgangspunt:
- De structurele indicatoren van de strategie van Lissabon⁷ goedgekeurd door de Europese Raad. Eurostat heeft deze indicatoren opgesteld. Ze worden veel gebruikt en zijn erkend door de Lidstaten.
  - De indicatoren van duurzame ontwikkeling, door Eurostat voorgesteld en berekend in het kader van de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling en gestructureerd op drie niveaus⁸ volgens 10 thema's⁹. Deze indicatoren werden nog niet door een Europese Raad goedgekeurd.
- [12] Bij wijze van oefening klasseerde de FRDO de structurele indicatoren van Lissabon binnen de tien thema's gebruikt in de strategie voor duurzame ontwikkeling en vergeleek hij deze met de indicatoren van duurzame ontwikkeling op niveau I en II.
- [13] Op basis van deze oefening heeft de FRDO uiteindelijk een lijst van sleutelindicatoren weerhouden die desgevallend werden aangevuld met verklarende of aanvullende indicatoren. Een verklarende indicator maakt het mogelijk om verschijnselen die aan de basis liggen van de gekozen sleutelindicator, om te zetten in cijfers. Een aanvullende indicator beschrijft een bijkomend aspect van het domein dat door de sleutelindicator wordt gedekt en dat door de FRDO belangrijk wordt gevonden. Tot slot bestaan er in bepaalde gevallen geen indicatoren waarmee rechtstreeks een probleem dat de FRDO wil aantonen, kan meten. In dat geval neemt de FRDO een "proxy" indicator, d.w.z. een indicator die een correlerend mechanisme weergeeft (positief of negatief): zo wordt bijvoorbeeld het zelfmoordpercentage weerhouden als "proxy" indicator voor de mentale gezondheid.

⁵ Zie bijvoorbeeld *het Technisch Verslag van het Secretariaat over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling*, november 2006 (<http://www.ccecrb.fgov.be>)

⁶ Zie bijvoorbeeld *de Tabel met indicatoren van duurzame ontwikkeling, als supplement bij het derde federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling*, 2005 (<http://www.plan.be>)

⁷ De structurele indicatoren dekken zes assen: de algemene economische context, werkgelegenheid, innovatie en onderzoek, economische hervorming, sociale cohesie en leefmilieu.

⁸ Niveau I omvat de belangrijkste cijfers van het beleid, niveau II omvat de prioritaire doelstellingen van de strategie van duurzame ontwikkeling en niveau III maakt een meer gedetailleerde monitoring mogelijk.

⁹ Economische ontwikkeling, Armoede en sociale uitsluiting, Vergrijzing van de maatschappij, Volksgezondheid, Klimaatverandering en energie, Productie- en consumptiewijzen, Beheer van natuurlijke rijkdommen, transportmiddelen, Good governance, Globaal partnerschap

- [14] Wanneer dit nodig bleek, heeft de FRDO indicatoren toegevoegd die als dusdanig niet terug te vinden zijn in de twee Europese lijsten die als uitgangspunt werden genomen, maar die voor België relevant lijken.
- [15] Tijdens zijn werk boog de FRDO zich ook over samengestelde indicatoren (of geïntegreerde indicatoren) die in één enkel cijfer een geheel van gegevens afkomstig uit verschillende domeinen¹⁰ weergeven. Ze zijn in het bijzonder interessant voor de communicatie over duurzame ontwikkeling. Tot deze indicatoren behoren bijvoorbeeld de ESI (*Environmental Sustainability Index*), de HDI (*Human Development Index*), de ISEW (*Index of sustainable Economic Welfare*), de ecologische voetafdruk (*Ecological footprint*). Tot nu toe bereikte alleen de HDI een voldoende "rijp" niveau om internationaal erkend te worden. De FRDO meent dat de hierboven vermelde indicatoren een interessant potentieel hebben. Maar vandaag de dag bestaat over deze indicatoren nog geen consensus. De FRDO heeft er daarom voor gekozen om in een eerste stadium een lijst met indicatoren samen te stellen in plaats van samengestelde indicatoren te gebruiken.
- [16] Daarnaast stelt de FRDO voor om op termijn indicatoren te ontwikkelen die momenteel nog niet beschikbaar zijn of waarvan de methodologie moet worden verbeterd. Namelijk:
- Indicatoren voor de verschillende kapitalen (economisch, sociaal, leefmilieu...),
  - Indicatoren die de externe kosten weergeven, in vergelijking met de winsten.

---

¹⁰ Zie ook het forum dat op 13 oktober door de FRDO werd georganiseerd : "*Redefining prosperity: een duurzame visie over groei en consumptie*".

3. Doelstellingen en criteria die de lijst en/of de indicatoren van de lijst zouden moeten respecteren

[17] De FRDO meent dat de lijst met indicatoren van duurzame ontwikkeling voor België idealiter zou moeten beantwoorden aan een geheel van criteria en doelstellingen. De FRDO wenst hierbij ook de lijst met criteria te vermelden die tijdens de Top van Laken¹¹ werd gedefinieerd, en die grotendeels door de FRDO is overgenomen.

3.1. De doelstellingen:

- Een globaal beeld geven van de stand van zaken inzake duurzame ontwikkeling in België, en dit met inbegrip van de invloed daarvan op andere landen
- Rekening houden met de specificiteiten van België
- De mogelijkheid hebben om evoluties in de tijd te tonen
- De positie van België vergelijken met deze van andere landen of met gemiddelden wanneer dit relevant blijkt
- Burgers en beleids mensen informeren, onder andere om het beleid te evalueren
- Bijdragen tot het nakomen van onze internationale/Europese verplichtingen inzake indicatoren

3.2. De criteria:

Algemene criteria

[18] De FRDO vindt dat de lijst van indicatoren een aantal algemene criteria moet respecteren, te weten:

- Opgebouwd zijn rond een evenwicht tussen de drie pijlers,
- Complementair zijn met bestaande lijsten (in het bijzonder sociaaleconomische),
- Niet te lang zijn en toch voldoende uitgewerkt zijn om prioriteiten en verantwoordelijkheden aan te tonen,
- Een samenvattend beeld mogelijk maken.

---

¹¹

De criteria die aan de samenstelling van de indicatoren van Laken ten grondslag liggen, werden herhaald in de Mededeling van M. Almunia aan de leden van de Commissie: Indicatoren duurzame ontwikkeling voor het volgen van de tenuitvoerbrenging van de strategie voor duurzame ontwikkeling van de EU, Brussel 9 februari 2005, SEC(2005) 161 final :

- *De indicatoren moeten de essentie van het probleem weergeven en een duidelijke en aanvaarde normatieve interpretatie hebben.*
- *De indicatoren moeten sterk en statistisch valabel zijn.*
- *De indicatoren moeten vatbaar zijn voor politieke tussenkomsten, zonder dat ze worden blootgesteld aan manipulatie.*
- *De indicatoren moeten meetbaar en voldoende vergelijkbaar zijn onder de Lidstaten en zoveel mogelijk vergelijkbaar zijn met de internationale normen die door de Verenigde Naties en de OESO worden toegepast.*
- *De indicatoren moeten actueel zijn en vatbaar zijn voor herziening.*
- *Het meten van een indicator mag noch voor de Lidstaten, noch voor ondernemingen of burgers van de Unie een buitenmaatse last betekenen in verhouding tot de winsten die men eruit kan halen.*

De indicatorenportefeuille zou moeten beantwoorden aan de volgende principes:

- *De indicatorenportefeuille moet in de mate van het mogelijke evenwichtig verdeeld zijn tussen de verschillende dimensies.*
- *De indicatoren moeten onderling coherent zijn binnen een thema.*
- *De indicatorenportefeuille moet ook zoveel mogelijk transparant en toegankelijk zijn voor de burgers van de Europese Unie.*

- [19] Naast deze algemene criteria, moeten de indicatoren en de lijst die ze vormen, ook geëvalueerd worden aan de hand van specifieke criteria, namelijk criteria inzake wetenschappelijke validiteit en inzake maatschappelijke en politieke relevantie.

Criteria inzake wetenschappelijke validiteit

- [20] De indicatoren moeten een reeks technische en wetenschappelijke criteria respecteren, namelijk:
- Ze geven de dynamiek van een situatie weer en ze zijn gevoelig genoeg voor veranderingen.
  - De indicatoren moeten gekoppeld zijn aan bestaande, geactualiseerde, betrouwbare gegevens of gegevensnetwerken van degelijke kwaliteit.
  - De indicatoren moeten relevant zijn: ze beantwoorden gestelde vragen.
  - Ze moeten flexibel genoeg zijn om gewijzigd te worden in functie van nieuwe wetenschappelijke verworvenheden zoals gegevens of modellen of nieuwe prioriteiten voor de samenleving.
  - Ze maken het mogelijk om een vergelijking te maken op regionaal en/of internationaal niveau.
  - Ze maken het mogelijk om de evolutie te vergelijken met een vroegere situatie, een doelstelling, een norm, een referentie... Voor sommige indicatoren kan het ook nuttig zijn om over een toekomstgericht “business as usual” scenario te beschikken. Een dergelijk scenario geeft een geschatte evolutie weer ingeval er niets aan het beleid wordt veranderd.

Criteria inzake maatschappelijk relevantie

- [21] De indicatoren die gekozen zouden worden voor het samenstellen van de lijst, zouden tegelijk moeten beantwoorden aan de volgende criteria betreffende:
- transparantie: de hypothesen voor de samenstelling van de indicatoren zijn duidelijk beschreven;
  - communicatie- en sensibilisatie: indicatoren die duurzame ontwikkeling concreter maken, moeten de voorkeur krijgen. Elke indicator moet een boodschap bevatten.
  - overeenstemming met de grote bekommernissen van de samenleving,

- [22] Bovendien moet de lijst de keuzes van de samenleving weerspiegelen, die via een democratische proces moeten worden gemaakt.

Criteria inzake politieke relevantie

- [23] Aan twee bekommernissen die eerder van politieke aard zijn, zou de lijst met indicatoren ook moeten tegemoet komen. De lijst moet ertoe bijdragen dat:
- België voldoet aan de internationale verplichtingen op het vlak van indicatoren.
  - De federale overheid, de gewesten en de gemeenschappen worden geholpen om indicatoren te gebruiken die relevant zijn voor hun eigen bevoegdheden.

4. Voorstelling van een lijst van indicatoren van duurzame ontwikkeling

Tien thema's om een lijst met indicatoren van duurzame ontwikkeling samen te stellen

[24] De FRDO heeft zich erop toegelegd om een lijst met indicatoren van duurzame ontwikkeling samen te stellen in het kader van de tien thema's die door Eurostat zijn weerhouden voor de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling, weliswaar met enkele kleine aanpassingen. Deze tien thema's zijn:

- 1. Economische ontwikkeling
- 2. Armoede en sociale cohesie
- 3. Demografische verandering
- 4. Volksgezondheid en maatschappelijke gezondheid
- 5. Klimaatverandering en energie
- 6. Productie- en consumptiewijzen
- 7. Beheer van natuurlijke rijkdommen
- 8. Duurzaam transport
- 9. *Good governance*
- 10. "Globaal partnerschap"

[25] De FRDO vindt dat het logisch en wenselijk is om daar waar mogelijk aan de weerhouden indicatoren doelstellingen te koppelen die op korte, middellange en lange termijn moeten worden bereikt en die de prioriteiten van een strategie van duurzame ontwikkeling kunnen weergeven.

[26] De FRDO herinnert eraan dat bij de meeste indicatoren - in een toekomstgerichte benadering - de tendens en het evolutieritme relevanter zijn dan hun absolute waarde. De absolute waarde geeft namelijk een gegeven situatie weer die het resultaat is van een historische context.

Thema 1: Economische ontwikkeling

[27] Voor het bepalen van indicatoren die relevant zijn voor de economische ontwikkeling, heeft de FRDO drie sleutelindicatoren weerhouden die tegelijkertijd de Belgische situatie vergelijken met andere economieën en de evolutie ervan in de tijd meten. De eerste weerhouden sleutelindicator is:

- **het reële BBP per capita** (in absolute termen en in koopkrachtpariteit¹²)

Aan de hand van het reële BBP per capita kan men de historische evolutie meten. Het reële BBP per capita (in koopkrachtpariteit) is zelf een relatieve indicator waarmee men op een gegeven moment een vergelijking met andere landen kan maken. De meest relevante informatie voor deze laatste indicator wordt gegeven door de afstand die België scheidt van de landen die betere prestaties leveren.

[28] De FRDO weerhoudt als tweede sleutelindicator:

- **de totale factorproductiviteit**

---

¹² Definitie van koopkrachtpariteit: Koopkrachtpariteit (KKP) is een monetaire wisselkoers waarmee men in een gemeenschappelijke eenheid de koopkracht van verschillende munten kan uitdrukken. Dit percentage drukt de verhouding uit tussen de hoeveelheid munteenheden die er nodig zijn in verschillende landen nodig zijn om dezelfde "mand" goederen en diensten te kopen.

De totale factorproductiviteit houdt niet alleen rekening met de productiviteit van de arbeid, maar ze geeft ook andere productiviteitsfactoren weer, zoals verbeteringen van de technologie en de instellingen die ervoor zorgen dat de arbeid en het kapitaal productiever worden. Ze geeft dus de efficiëntie weer van een economie die rijkdom moet creëren vanuit de verschillende productiefactoren.

De FRDO meent dat tussen de verschillende manieren om de totale factorproductiviteit te vergroten, innovatie prioritair moet zijn voor België.

[29] Omdat de FRDO vindt dat de oprichting van innoverende ondernemingen een goede indicator is van de dynamiek van de economie, weerhoudt hij als derde sleutelindicator:

- **het percentage ondernemerschap in innoverende ondernemingen** (TEA innovatie, *total entrepreneurial activity*)¹³

Dankzij deze indicator kan er een evaluatie worden gemaakt van de vitaliteit van de Belgische economie om innoverende ondernemingen te creëren.

[30] De FRDO weerhoudt ook een verklarende indicator van economische ontwikkeling:

- **de tewerkstellingsgraad**¹⁴.

[31] Omdat de vitaliteit van technologische innovatie een belangrijke factor van economische ontwikkeling is, weerhoudt de FRDO tevens als aanvullende indicator:

- **het aantal aangevraagde octrooien per miljoen inwoners.**

[32] Ten slotte vindt de FRDO dat er ook een indicator nodig is die de kwaliteit van het menselijk kapitaal als bron van rijkdommen weergeeft, en hij stelt daarom twee aanvullende indicatoren voor:

- **het aantal hoger gediplomeerden** (dit omvat zowel universitaire als niet-universitaire diploma's van het korte en het lange type) om de kwaliteit van de initiële vorming weer te geven.
- **Het percentage arbeiders met een beroepsopleiding** in het kader van voortgezette opleidingen, als *proxy* indicator voor de kwalificatiegraad van arbeiders.

Thema 2: Armoede en sociale cohesie

[33] De indicator die als eerste sleutelindicator werd weerhouden, is:

- **het armoederisico na sociale overdrachten**

¹³ Het totale ondernemerschappercentage (TEA) is een indicator die door de GEM *Global Entrepreneurship Monitor* (<http://www.gemconsortium.org/>) werd ontwikkeld op basis van enquêtes. Het geeft het percentage van de actieve bevolking (18-65 jaar) die actief betrokken is bij de lancering van een nieuwe onderneming of die eigenaar/directeur is van een onderneming die minder dan 42 maanden bestaat.

Voor het kwalificeren van nieuw gecreëerde ondernemingen onderscheidt de GEM drie dimensies: de ontwikkeling van de bedrijfsactiviteiten naar export, het percentage nieuwe banen die worden gecreëerd en het vermogen om te innoveren. Deze laatste dimensie werd door de FRDO weerhouden.

Voor België bedroeg de "TEA innovation" index in 2005: 0,98%, hetzij een vermindering in vergelijking met 2004 die België verdringt naar de 11de plaats tussen de vijftien Europese landen van de GEM (zie de maandelijkse Sociaaleconomische Nieuwsbrief van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, nr. 115, mei 2006, p16, <http://www.ccecrb.fgov.be/txt/fr/05-06.pdf>)

¹⁴ Het tewerkstellingspercentage en het werkloosheidspercentage dekken verschillende realiteiten. Het tewerkstellingspercentage is het percentage mensen die een baan hebben in de leeftijdsgroep die kan werken (15 tot 64 jaar). Het werkloosheidspercentage geeft het percentage van de actieve bevolking die werkloos, dus zonder werk is en werkzoekend is.

[34] Als tweede sleutelindicator weerhoudt de FRDO:

- **de langdurige werkloosheid ("Long term unemployment").**

De FRDO vindt inderdaad dat arbeid de rol van in de maatschappij integrerende factor moet spelen en dat langdurige werkloosheid in dit opzicht bijzonder schadelijk is.

[35] De weerhouden verklarende indicatoren zijn:

- **de Gini-coëfficiënt vóór de sociale overdrachten¹⁵**
- **de Gini-coëfficiënt na de sociale overdrachten**

Het is de bedoeling om niet alleen de armoederisico's, maar ook de verdeling van de rijkdom binnen onze samenleving weer te geven en te laten zien hoe efficiënt het systeem van de sociale zekerheid is in een betere herverdeling van de voortgebrachte rijkdommen. De FRDO vindt dat de S80/S20 indicator (de verhouding tussen wat de 20% rijksten verdienen in verhouding tot de 20% armsten) die door Eurostat wordt gebruikt, minder volledig is.

[36] De FRDO herinnert eraan dat armoede en sociale uitsluiting niet alleen in financiële termen worden gemeten, en dat toegang tot degelijk onderwijs en tot cultuur essentieel is. De FRDO stelt dan ook voor om deze dimensie weer te geven in een aanvullende indicator:

- **jongeren die de school voortijdig hebben verlaten¹⁶.**

[37] De FRDO meent dat het essentieel is dat de problemen in verband met discriminatie en ongelijkheid worden gemeten. De FRDO is bijgevolg voorstander van het opstellen van een **indicator van gelijkheid van kansen**, die rekening houdt met de verschillende vormen van discriminatie en ongelijkheden, in het bijzonder tussen mannen en vrouwen.

[38] De voorgaande indicatoren geven vooral de factoren van sociale uitsluiting weer. De FRDO vindt dat sociale cohesie ook een belangrijke dimensie is die moet worden bestudeerd. Voor dit onderwerp moet er een indicator worden ontwikkeld, die meerbepaald met de vitaliteit van het verenigingsleven rekening houdt. Deze **indicator van sociale cohesie** geeft ook de kwaliteit weer van andere thema's zoals *good governance*, want hij wijst ook op de vitaliteit van de democratie.

Thema 3: Demografische verandering

[39] De indicator die als sleutelindicator werd weerhouden, is:

- **afhankelijkheidspercentage van bejaarden (huidig en toekomstig)**

[40] De FRDO meent dat de demografie een belangrijk element is in het behoud van evenwichten op economisch vlak, in de consumptie en in de financiering van de sociale zekerheid, in het bijzonder van het pensioenensysteem gebaseerd op herverdeling, zoals in België.

Om de demografische structuur te kunnen kwalificeren, stelt de FRDO twee verklarende indicatoren voor:

- **de totale vruchtbaarheidsgraad (het aantal kinderen per vrouw)**
- **het migratiesaldo.**

¹⁵ De Gini-coëfficiënt meet de graad van ongelijkheid in de verdeling van de inkomsten in een gegeven samenleving; het is een getal variërend van 0 tot 1, waarbij 0 perfecte gelijkheid betekent tussen alle leden van een samenleving en 1 perfecte ongelijkheid betekent, waarbij 1 persoon alle rijkdommen bezit.

¹⁶ Het gaat hier om het percentage van de bevolking van 18-24 jaar die geen studies noch opleidingen volgt en waarvan het studieniveau niet hoger is dan het lager secundair onderwijs.

- [41] Met de eerste indicator zou het mogelijk moeten zijn om te weten of België het vernieuwingspercentage van de bevolking (namelijk 2,1 kinderen per vrouw) benadert. De tweede indicator toont de aantrekkelijkheid van ons land. De FRDO spreekt zich echter niet uit over de waarde van dit saldo.

Thema 4: Volksgezondheid en maatschappelijke gezondheid

- [42] De indicator die als sleutelindicator werd weerhouden, is
- **de levensverwachting in goede gezondheid.**
- De raad heeft deze indicator weerhouden omdat hij de kwaliteit van een systeem in zijn geheel weergeeft: de niveaus van alle vervuiling (lucht, water, voeding...), kwaliteit van het gezondheidssysteem, levenswijze...
- [43] De FRDO wil hierbij tevens opmerken dat men rekening zal moeten houden met de toekomstige evolutie van deze indicator, meerbepaald met het feit dat de bevolking momenteel en in het verleden is blootgesteld aan risicofactoren (vervuiling, asbest, onevenwichtige voeding...).
- [44] Om bijgevolg een idee te hebben van de geestelijke gezondheid van de bevolking, stelt de FRDO een aanvullende indicator (proxy) voor, namelijk:
- **het aantal zelfmoorden per jaar.**
- [45] Volgens dezelfde gedachte wenst de FRDO de aandacht te vestigen op het onveilige wegverkeer dat de oorzaak is van tal van fysische en psychische trauma's; hij stelt dan ook als aanvullende indicator (proxy) voor:
- **het aantal verkeersdoden per jaar.**

Thema 5: Klimaatverandering en energie

- [46] De indicator die de raad voor de klimaatdimensie als sleutelindicator heeft weerhouden, is:
- **het peil van de uitstoot van broeikasgassen (samen met reductiedoelstellingen).**
- [47] Over de energiedimensie die momenteel verantwoordelijk is voor een hoog percentage van de emissies van broeikasgassen, stelt de FRDO als verklarende indicator voor:
- **het absolute energieverbruik van België (in tep).**
- De FRDO wijst op de banden die bestaan tussen energieverbruik en andere thema's zoals volksgezondheid, het niveau van uitstoot van broeikasgassen, de uitputting van energiebronnen, de veiligheid van energiebevoorrading en sociale en economische ontwikkelingen.

Thema 6: Productie- en consumptiewijzen

- [48] De FRDO vindt dat dit thema centraal staat voor een strategie van duurzame ontwikkeling. Het is noodzakelijk om een duidelijk onderscheid te maken tussen de luiken "productie" en "consumptie".

- [49] De FRDO is van mening dat men moet streven naar een wereldeconomie die de natuurlijke rijkdommen niet meer uitput, en die evolueert naar een ont koppeling.¹⁷ Het gaat hier om een progressieve heroriëntering van onze productie- en consumptiepatronen.
- [50] De FRDO vindt dat men rekening moet houden met de specificiteiten van België. Enerzijds produceert en importeert België tal van goederen die worden uitgevoerd en dus elders worden geconsumeerd. Anderzijds heeft ons land door zijn gunstige geografische ligging industrieën aangetrokken die enorme grondstoffenverbruikers zijn en die belangrijk zijn voor de Belgische economie. Het verplaatsen van deze activiteiten om de impact van België in de grondstoffen te verminderen, zou a priori geen positieve impact hebben op de wereldwijde prestaties.
- [51] Er bestaan tal van indicatoren die de grondstoffenstroom meten die in een economie wordt gebruikt¹⁸, zowel door de consumenten als door de industrieën. Zo meet bijvoorbeeld de DMI (*Direct Material Input*) de totaliteit van de materialen die door een economie worden gebruikt, zowel op het vlak van de productie als op dat van de consumptie. TMR (*Total Material Requirement*) meet daarbovenop de stroom van onrechtstreekse grondstoffen die niet rechtstreeks in de productie en de consumptie worden gebruikt, evenals de stromen die met import te maken hebben.
- [52] De FRDO is van mening dat er op basis van de bestaande indicatoren een sleutelindicator moet worden ontwikkeld om de stroom van de in België gebruikte grondstoffen zo goed mogelijk te meten, hierbij rekening houdend met de Belgische specificiteiten.
- [53] Meer nog, de FRDO vindt dat bij de opbouw van deze indicator ook rekening moet worden gehouden met drie aanvullende aspecten:
- de kwaliteit van de arbeid tijdens het productieproces, en dit zowel in het Noorden als in het Zuiden;
  - de efficiëntie van de productie in termen van de toegevoegde waarde per hoeveelheid gebruikte grondstof;
  - De evolutie naar een consumptie van steeds duurzamere goederen.
- [54] De FRDO vindt dat men voor het consumptieluik een indicator moet gebruiken waarover men gemakkelijk zou kunnen communiceren. Zo kan de ecologische afdruk een interessante indicator zijn om te gebruiken, zelfs al kan / moet deze op methodologisch vlak worden verbeterd.
- [55] Om beter te kunnen meten op welke manier de consumptiewijzen een duurzamer model benaderen, stelt de FRDO ook deze aanvullende indicatoren voor:
- **het globale volume van huishoudelijk afval per inwoner alsook het aandeel dat daarvan gerecycleerd wordt:** het is bijzonder veelzeggend om de evolutie ervan in de tijd te meten.

Thema 7: Beheer van de natuurlijke rijkdommen

- [56] De door de FRDO weerhouden ideale sleutelindicator is:
- **Biodiversiteitindex (voor het Belgische grondgebied).**

---

¹⁷ Het FRDO advies over de thematische strategie Natuurlijke Hulpbronnen van de EU (2006a01) herinnert er aan dat de Europese Commissie ont koppeling definieert als een toestand waarbij economische groei niet gepaard gaat met een toenemend gebruik van hulpbronnen enerzijds en een toename van milieu-effecten (vervuiling, afvalproductie) anderzijds. Er is *relatieve* ont koppeling (de economische activiteit neemt sneller toe dan het gebruik van hulpbronnen en de milieu-effecten) en *absolute* ont koppeling: de economische activiteit neemt toe, het gebruik van hulpbronnen en de milieu-effecten blijven constant of dalen. (Tweede mededeling over een “*Thematische strategie inzake het duurzame gebruik van de natuurlijke hulpbronnen*” COM (2005) 670 final)

¹⁸ Het Vlaamse Gewest gebruikt al dergelijke indicatoren die teruggrijpen naar het BNP (in het kader van doelstelling 17 van het Pact van Vilvoorde, zie bvb www.milieurapport.be)

Deze index zou idealiter de toestand van de biodiversiteit in België op globale wijze moeten meten. Het maken van deze index is noodzakelijkerwijze onderworpen aan een bepaald aantal keuzes en prioriteiten. Een dergelijke index bestaat echter nog niet.

In afwachting van de eindafwerking van deze globale index stelt de FRDO voor om drie algemene vogelindexen te nemen als *proxy* indicator, gekoppeld aan het aantal 'veldvogels', 'bosvogels' en 'andere habitat-vogels', zoals voorzien in het *Pan-European Common Birds Monitoring Scheme*. Het is inderdaad mogelijk om reeksen in de tijd te bekomen. Het percentage bedreigde soorten kan ook een pertinente indicator zijn, maar moet nog onderwerp uitmaken van methodologische verbeteringen

- [57] Het is interessant om het onderwerp ruimtelijke ordening te ontwikkelen als een verklarende indicator, met name door het aspect "**versnippering van het grondgebied**" te verkennen, dat beïnvloed wordt door verdere stedelijke groei en gebruik van het grondgebied¹⁹. Deze te ontwikkelen indicator zou men dan kunnen berekenen op basis van regionale indicatoren.
- [58] Bovendien vindt de FRDO dat de kwaliteit van het water een essentiële factor van duurzaamheid is, die meerbepaald een enorme invloed heeft op de kwaliteit van de ecosystemen. Als aanvullende indicator stelt hij een indicator voor gebaseerd op:
- **de Belgische biotische index**²⁰.

Thema 8: Duurzaam transport

- [59] De FRDO vindt dat het transportthema essentieel is. België is één van de grootste Europese kruispunten en logistiek neemt er een heel belangrijke plaats in de economie in. Anderzijds wordt België ook gekenmerkt door een verspreiding van woningen en van activiteiten, die heeft geleid tot een versnippering van het grondgebied met een toenemende vraag naar mobiliteit tot gevolg. Transportmiddelen leiden ook tot een geheel van economische, ecologische en sociale kosten. Vanuit het oogpunt van duurzame ontwikkeling, maar ook om de oliepiek op te vangen en zich eraan aan te passen is het nodig om de milieu-impact van transport en economische groei te ontkoppelen.
- [60] Om de kosten weer te geven die door het huidige systeem voor het voldoen aan de mobiliteitsbehoeften worden opgewekt, stelt de FRDO als slutelindicator voor:
- **Een indicator van de verzadiging van de transportnetwerken** (zowel voor personen als voor goederen) die het privé- en het openbaar vervoer dekt en het aantal door verkeersopstoppingen en door vertragingen verloren uren weergeeft.
- De FRDO vindt dat de analyse van deze indicator moet worden gekoppeld aan andere problemen die worden gemeten door andere indicatoren zoals de uitstoot van broeikasgassen, de aantasting van het grondgebied, de biodiversiteit, de levensverwachting. Wanneer men oplossingen wil aanreiken voor de verzadigingsproblemen van de transportnetwerken, dan moet men ook streven naar verbeteringen in de andere sectoren.
- [61] Naast het volume van het transport, heeft het niet-duurzaam zijn van het huidige systeem onder andere te maken met zijn modale organisatie. Daarom stelt de FRDO als aanvullende indicator voor:
- **De modale spreiding van de transportmiddelen (in percentage) voor personen en goederen.**

¹⁹ Zie in verband met deze problematiek "*Urban sprawl in Europe – the ignored challenge*", European Environment Agency, 24 nov. 2006)

²⁰ Deze index meet de aanwezigheid of afwezigheid van macro-ongewervelden in het water. De waarden van de index variëren tussen 0 (zeer slechte kwaliteit) en 10 (zeer goede kwaliteit).

[62] De FRDO vindt dat elke burger moet kunnen genieten van een basismobiliteit, meerbepaald in de geest van het Vlaamse decreet over basismobiliteit²¹. De FRDO vindt het dan ook belangrijk om te meten in welke mate het grondgebied wordt gedekt door het openbaar vervoer en hij stelt voor om als tweede aanvullende indicator te ontwikkelen:

- Een index van de toegankelijkheid van openbaar vervoer.

Thema 9: Goed bestuur (*good governance*)

[63] De FRDO vindt dat de sleutelindicator zou moeten zijn:

- de verhouding publieke schuld/BBP²².

De FRDO meent dat deze indicator relevant is voor het meten van het goed bestuur van het land. Volgens de verbintenissen van het Europese pact inzake stabiliteit en groei moet deze indicator evolueren naar de 60%.

Thema 10: “Mondiaal partnerschap”

[64] Voor de FRDO zouden de weerhouden indicatoren voor het thema "Mondiaal partnerschap" zowel het volume als de kwaliteit van de bijdragen moeten beoordelen die België aan internationale solidariteit besteedt in het streven naar duurzame ontwikkeling.

[65] De FRDO weerhoudt **ontwikkelingshulp als percentage van het BNP** (samen met de 0,7 % doelstelling) als een belangrijk onderdeel om de bijdrage van België aan het “mondiaal partnerschap” te meten. **Andere indicatoren gekoppeld aan de mondialisering** zijn eveneens belangrijke elementen om de Belgische bijdrage aan het “mondiaal partnerschap” te meten. Desondanks is er momenteel binnen de FRDO geen consensus over de keuze van één of meer indicatoren hiervoor. Over deze indicatoren moet dus worden gediscussieerd, waarbij men zich zou moeten baseren op het werk van bestaande internationale instanties.

[66] De FRDO meent in elk geval dat er binnen al deze indicatoren aandacht moet uitgaan naar de minst ontwikkelde landen.

[67] De FRDO stelt tevens twee te ontwikkelen indicatoren voor om de kwaliteit van de beleidsvoeringen beter te analyseren, namelijk:

- Een indicator van de coherentie van het beleid die zou moeten meten of het beleid van de verschillende overheden onderling coherent zijn, met de bedoeling de situatie van ontwikkelingslanden te verbeteren.
- Een indicator van goed bestuur (*good governance*) die zou meten in welke mate België de internationale akkoorden naleeft (Verklaring van Parijs, Protocol van Kyoto...), zodat er ook kan worden gemeten in welke zin België deze akkoorden versterkt door zijn effectieve steun.

---

²¹ *Decreet Basismobiliteit*, door het Vlaams Parlement goedgekeurd op 20 april 2001.

²² De resolutie van de Ecofin raad van 5 juni 2007 over de efficiëntie van publieke financiering suggereert om in het kader van het nationaal hervormingsplan meer precieze criteria te introduceren om de efficiëntie van publieke financieringen te analyseren. De CRB vermeldt deze resolutie reeds in een voetnoot van zijn advies van 17 juli 2007 betreffende de bijdrage van de CRB en de NAR aan het nationaal hervormingsplan 2005-2008. Daarbij wordt aangegeven dat deze resolutie een positieve bijdrage tot de discussie zou kunnen leveren, zonder dat de sociale partners zich daarbij uitspreken over de inhoud ervan. In de FRDO was er geen consensus onder de leden om een indicator over de efficiëntie van de publieke financiën op te nemen (zie het advies van de CRB van 17 juli 2007 betreffende de bijdrage van de CRB en de NAR aan het nationaal hervormingsprogramma (2005-2008) : <http://www.ccecrb.fgov.be/txt/nl/doc07-820.pdf>).

Bijlage Stemgerechtigde leden op de algemene vergadering van 28 september 2007

- 3 van de 4 voor- en ondervoorzitters:
T. Rombouts, A. Panneels, J-Y Saliez
- 4 van de 6 vertegenwoordigers van de niet-gouvernementele organisaties voor milieubescherming:
R. de Schaetzen (Natagora), J. Gilissen (IEB), J. Miller (IEW), J. Turf (BBL)
- 5 van de 6 vertegenwoordigers van de niet-gouvernementele organisaties voor ontwikkelingssamenwerking:
B. Bode (Broederlijk Delen), B. Gloire (Oxfam-Solidarité), A. Heyerick (VODO), B. Vanden Berghe (11.11.11), O. Zé (CNCD)
- de 2 vertegenwoordiger van de niet-gouvernementele organisaties die de belangen van verbruikers verdedigen:
Catherine Rousseau (CRIOC), Christian Rousseau (Test-Achats)
- 4 van de 6 vertegenwoordigers van de werknemersorganisaties:
J. Decrop (CSC), F. Maes (ABVV), C. Rolin (CSC), D. Vandaele (FGTB)
- de 6 vertegenwoordigers van de werkgeversorganisaties:
I. Chaput (Fedichem), A. Deplae (UCM), A. Nachtergaele (Federatie Voedingsindustrie), M.-L. Semaille (Fédération Wallonne de l'Agriculture), G. Vancronenburg (VBO), P. Vanden Abeele (Unizo)
- 0 van de 2 vertegenwoordigers van de energieproducenten
- de 6 vertegenwoordigers van de wetenschappelijke milieus:
M. Carnol (ULiège), R. Ceulemans (UA), L. Helsen (KULeuven), D. Lesage (UG), J.-P. van Ypersele de Strihou (UCL), E. Zaccã (ULB)

Totaal: 30 van de 38 stemgerechtigde leden

Opmerking: Bij de voor- en ondervoorzitters, bij de organisaties voor ontwikkelingssamenwerking en bij de werknemersorganisaties is er één vertegenwoordiger nog niet aangeduid.

Vergaderingen ter voorbereiding van dit advies

De werkgroep wetenschappelijk onderzoek heeft vergaderd op 18 april, 12 juni, 4 september, 23 oktober, 4 december 2006 en op 15 en 30 januari, 26 februari, 24 april, 16 mei, 15 en 25 juni, 3, 11 en 19 september 2007 om dit advies voor te bereiden.

Personen die aan de voorbereiding van dit advies hebben meegewerkt

Stemgerechtigde leden en hun vertegenwoordigers

M. Jehan DECROP (CSC) – voorzitter van de werkgroep vanaf de vergadering van 12 juni 2006 en vicevoorzitter van de werkgroep vanaf de vergadering van 15 juni 2007
Prof. Leo SLEUWAEGEN (KU Leuven) –voorzitter van de werkgroep sinds 15 juni 2007, vicevoorzitter van de werkgroep vanaf 12 juni 2006
Prof. Xavier THUNIS (FUNDP) – voorzitter van de werkgroep van 12 juni 2006 op de vergadering van 26 februari 2007
Prof. Luc HENS (VUB) – voorzitter van de werkgroep voor de vergadering van 18 april 2006
Dhr Erwin ANNYS (Essenscia)
Mevr. Anne DE VLAMINCK (IEW)
Mevr. Brigitte GLOIRE (Oxfam- Solidarité)
Mevr. Els HERTOGEN (11.11.11)
Mevr. An HEYERICK (VODO-)
M. Jean-Pierre JACOBS (Fed Sidérurgie – FEB)
Dhr Fre MAES (ABVV)
Mme Jacqueline MILLER (ULB)
Mme Edilma QUINTANA (CNCD voor de vergadering van 18 april 2006)
Mme Marie-Laurence SEMAILLE (FWA)
M. Jean-Michel SWALENS (ACODEV)
Dhr Geert VANCRONENBURG (VBO)
Dhr Carl VAN der AUWERA (Essenscia)
Mme Oumou ZE (CNCD)

Niet-stemgerechtigde leden en hun vertegenwoordigers

Dhr Marc VAN HEUCKELOM (POD Wetenschapsbeleid)
Mme Natacha ZUINEN (Bureau fédéral du Plan, Task Force développement durable)

Uitgenodigde deskundigen

Dhr Peter DE SMEDT (*Studiedienst van de Vlaamse Regering, Vlaamse Gemeenschap*)
Mme Juliette DE VILLERS (*Institut bruxellois pour la Gestion de l'Environnement, IBGE*)
M. Marc INSTALLE (*Conseil économique et social de la Région wallonne, CESRW*)
M. Bruno KESTEMONT (op persoonlijke titel)
Mme Annick MEURRENS (*Institut bruxellois pour la Gestion de l'Environnement, IBGE*)
Mme Linda SPROGE (EUROSTAT)
M. Pascal WOLFF (EUROSTAT)

Secretariaat

M. Marc DEPOORTERE
Dhr Jan DE SMEDT